

dohodka v razne monopolistične centre. Znano je namreč, da so založniki v veliki večini solidni gospodarji. Splošno odtujevanje je zaradi nizke akumulativnosti v dvojni meri in takoj prizadelo založniška podjetja. Po osnutku nove ustave bo ta razvoj zaustavljen in založbe bodo same razpolagale s sredstvi svoje, pa čeprav skromne akumulacije, ki jim je nujno potrebna za vedno modernejše poslovanje. Ta pa je prav v zadnjih letih močnejše zaostajala ali pa bila sploh zaustavljena.

V osnutku ustave so omenjeni samo radio, televizija in tisk, ne pa tudi knjige. Pod pojmom »tisk« razumemo v dnevnem pogovoru predvsem časopise, v širšem smislu pa vse, kar se tiska, tudi knjige. Predlagal bi, da se v členu 203 osnutka namesto splošnega pojma »tisk« vneseta konkretniji besedi: časopisi in knjige. Res je, da so tu omenjena »občila javnega obveščanja« prav v zvezi z objektivnim obveščanjem, kar je le ena izmed funkcij knjige. Toda to drži tudi za časopise, zlasti pa za radio in televizijo. Knjiga »obvešča« in seznanja globlje, obširneje, bolj dokumentirano, dnevni in radijska vest pa ažurneje, neposredno. Mnoge družbenopolitične knjige, knjige dokumenti itd., v resnici predvsem ali pa samo obveščajo.

Lahko pa se tudi funkcije sredstev javnega obveščanja bolj konkretizirajo in razširijo. V tem primeru bi se četrti odstavek 203. člena glasil takole:

»Časopisi, knjige, radio, televizija in druga sredstva javnega obveščanja opravljajo družbeno funkcijo posebnega interesa in so dolžni odgovorno, resnično in objektivno obveščati javnost ter jo seznanjati s kulturnimi, znanstvenimi in drugimi pridobitvami.«

Zadnje besede »seznanjati s kulturnimi, znanstvenimi in drugimi pridobitvami« bi bile torej tudi dodane. Mislim, da bi taka formulacija bolj ustrezala duhu ustave, zlasti njenim temeljnim načelom. Prav tako pa tudi duhu časa, ki je s svetovnim letom knjige 1972 visoko dvignil pomen knjige v nacionalnih in v internacionalnih relacijah.

Ivan Bratko

Gledališka omika in gledališko delo v osnutku nove slovenske ustave

Čeprav je osnutek nove slovenske ustave izjemno razčlenjen, zelo obširen in v mnogih zadevah tudi presenetljivo nadroben, nikjer izrecno in posebej ne govori (in tudi ne more govoriti) o gledališču. Izrecno in posebej o nekaterih posameznih sestavinah kulture govori osnutek le izjemoma, in sicer tam, kjer poskuša z naštevanjem nakazati, če že ne opredeliti nekatere pomenske razločke med sestavinami kulture ali pomenske razločke glede družbenogospodarskega položaja posameznih področij kulture. Tako je npr. v 340. členu, kjer je govor o tem, kdo o čem sprejema predpise, rečeno: »Skupščine samoupravnih interesnih skupnosti za posamezna področja enakopravno z enotnim zborom združenega dela sprejemajo zakone in druge splošne akte, ki se nanašajo na: . . . kulturo ter založniško dejavnost in film . . .« Formulacija je vsekakor dokaj dvoumna: moč jo je razumeti tako, da bosta založništvo in film poslej iz kulture izločena, da torej nista kultura, čeravno sta tudi to, mišljena pa je gotovo tako, da ustavno dokončno uzakonja sedanje ne čisto jasno stanje, da sta namreč založništvo in film izra-

ziti dvoživki, torej ambivalentni družbeno gospodarski kategoriji (kultura plus industrija). A to le mimogrede.

Vprašanje o gledališču v osnutku nove ustave, ki sem ga bil zastavil v naslovu, je potemtakem nasilno. In seve mišljeno pro — širše — domo sua. Priznam. A je že tako, da tudi takrat, ko razmišljamo o tako vseobsežnem dokumentu, kot je ustava, — ki je, bi lahko rekli, svoboden dogovor svobodnih ljudi o vsebini, načinu in oblikah skupnega dela in življenja ter o tem, čemu se bomo podrejali, v čem in do kam se bomo odpovedovali svobodi, da bi uresničevali svobodo posameznika in občestva, — kljub volji in želji po širini ostaja temeljni vidik posameznikovega razmišljanja — njegovo delo, njegovo delovno področje, njegova »družbena sfera«.

Čeprav torej, kot rečeno, v osnutku nove ustave nikjer ni posebej govora o gledališču, pa za gledališče seve smiselno veljajo vsa tista določila, ki opredeljujejo vlogo, pomen in način delovanja kulture ter samoupravna razmerja v kulturi nasploh.

Preglejmo na kratko po smiselnih skupinah spremembe in prenove, ki jih glede tega prinaša osnutek ustave.

I. Jasno, nedvoumno in kategorično je v VI. poglavju temeljnih načel ustavnega osnutka opredeljena idejno-estetska ter družbena vloga kulture (in v njenih okvirih smiselno tudi gledališča), ko je rečeno: »... razvijanje kulture in umetnosti so bistven dejavnik razvoja socialistične družbe, dviganja proizvodnosti dela, razvoja ustvarjalnih sil ljudi in vsestranskega razvoja osebnosti, humanizacije socialističnih samoupravnih odnosov in splošnega napredka družbe; socialistična skupnost ustvarja pogoje za čim širše... kulturno in umetniško ustvarjalnost, ju spodbuja ter zagotavlja, da pridobitve kulturnega in umetniškega ustvarjanja kot splošne družbene vrednote rabijo delovnim ljudem in razvoju socialistične družbe in da so vsem dostopne; kultura in umetnost postajata del vsakodnevnega življenja ljudi, s čimer se presega stanje, v katerem so ta področja privilegij maloštevilnih in ne splošna človekova potreba; ustvarjanje in uživanje pridobitev kulture in doživljanje umetniških vrednot je bistveni sestavni del pravice človeka do dostojnega življenja.«

Gre za bistveno prenovo, gre za prelomniško odločitev. Razvidno in dosledno je opisan funkcionalizem kulture z vseh vidikov na vseh ravneh in v vseh smereh: kdo, kaj, komu in za koga, kako, zakaj in čemu. Kljub temu pa ostaja odprto vprašanje, zakaj to prelomniško ustavno temeljno načelo ni v poznejših poglavjih v celoti, enako jasno in enako kategorično pa nadrobno »prevedeno v normativni jezik«, se pravi, zakaj ni, kot druga načela, v celoti povzeto v normativnem delu ustavnega osnutka.

Res je, v XII. poglavju temeljnih načel je rečeno, da so ta »temeljna načela socialistične samoupravne družbe in njenega napredka sestavni del ustave ter podlaga in smer za razlago ustave in zakonov, kakor tudi za delovanje vseh in vsakogar«, vendar so nekatere druge, na druga področja skupnega dela in življenja nanašajoče se sestavine istih temeljnih načel v normativnem delu ustavnega osnutka ponovno obdelane še veliko nadrobneje kot v uvodnem, načelnem delu.

Ali bi potemtakem ne kazalo, da bi v normativnem delu novega ustavnega osnutka smiselno povzeli poprej citirano temeljno načelo ali vsaj lapidarno normativno opredelitev iz stare ustave, ki se je glasila: »Družbena skupnost ustvarja pogoje za razvijanje kulturnih in umetniških dejavnosti

ter za zadovoljevanje kulturnih in umetniških potreb občanov in skrbi, da so plodovi kulturnega in umetniškega dela dostopni občanom«?

2. Uveljavljeno je načelo enakopravnosti umetniškega dela z delom drugih vrst in drugačnih zvrsti. O tem osnutek ustave govori večkrat, najjasneje pa v 18. členu, kjer je rečeno, da je »kultura del enotnega procesa združenega dela in da se s svobodno menjavo dela delavcem v kulturi (= tudi v gledališču) zagotavlja enak družbenoekonomski položaj, kot ga imajo drugi delavci«. Gledališki in drugi kulturni delavci potemtakem v bodoče ne bodo ali naj bi ne bili več razlikovanci, občani drugega reda. Če bo seve moč po prostovoljni poti samoupravnega združevanja in s sporazumevanjem zbrati za delovanje kulture dovolj denarja (96. člen).

3. Ustavno so uzakonjene in glede delovanja okvirno opredeljene samoupravne skupnosti, torej tudi kulturne skupnosti. Opredeljene so kot organizirana samoupravna oblika skupne večinske volje, kot asociacije, izoblikovane po načelu odposlancev, ki jim je zaupano celotno področje kulture in ki v njih delavci vseh vrst in zvrsti v imenu vseh ljudi in vseh celic skupnega življenja ter za vse ljudi in za vse celice skupnega življenja od nacionalnega občestva (= republike) prek občine do delovne organizacije in krajevne skupnosti urejajo življenje in delo pa delovanje ter zadeve kulture. O tem govore 122., 123. in 124. člen osnutka.

4. Določila o pravicah glede svobode umetniškega ustvarjanja v normativnem delu osnutka so jasna, razvidna in kategorična. Tako je v 205. členu ustavno zajamčena svoboda umetniškega ustvarjanja, v 223. členu pa pravica do kulturnega ustvarjanja in do uživanja sadov kulture.

5. Temeljno prenovitveno sestavino nove ustave, t. j. večjo pravico vsakega delavca do večjega deleža v neposrednem soodločanju glede vsebine in načina skupnega dela ter delitve dohodka, prinaša osnutek nove ustave seve tudi vsem kulturnim delavcem. O tem govore 111. do 121. člen osnutka.

Nejasno pa ostaja, kako je s samoupravnimi pravicami svobodnega gledališkega umetnika, ki v gledališču ali za gledališče dela in ustvarja kot gost ali tkim. zunanji sodelavec, ne da bi z gledališčem sklenil delovno razmerje (svobodni igralec, režiser, dramski pisatelj, skladatelj, scenograf itd.). V 33. členu osnutka ustave je rečeno, da ima svobodni umetnik (t. j. umetnik, ki ni v rednem delovnem razmerju, marveč sklepa npr. z gledališčem avtorskopravne delovne pogodbe) »v načelu enak družbenoekonomski položaj in v osnovi enake pravice ter obveznosti kot delavci v organizacijah združenega dela«, toda kaj formulacija »v načelu« in »v osnovi« praktično pomeni? Kako in ali sploh tak umetnik lahko samoupravno sovpiva npr. na repertoar in programsko politiko gledališča, kjer kot gost ali zunanji sodelavec dela, kako in ali sploh na delitev dohodka, ki ga, čeprav kot gost, soustvarja, se pravi tudi na plačilo za svoje delo? Ali, kar npr. zadeva njegovo plačilo, samo kot oseba, kot posameznik s spretnostjo ali odločnostjo pri pogajanju ali pa samoupravno, t. j. s soodločanjem o pravilnikih? Kako pa to zadnje sploh sme in more, če kot gost ne more biti izvoljen v delavski svet in nima glasovalne pravice npr. na referendumu? No, to so že nadrobnosti, gre seve za načelno, širše vprašanje, nikakor ne za višino honorarjev.

Osnutek ustave na ta v bistvu docela odprta vprašanja, ki so nemara še bolj kot v gledaliških boleča v založništvo, pri filmu in RTV, ne odgovarja, pač pa v 96. členu nalaga dolžnost kulturnim skupnostim in kulturnim delavcem, da nanje sami odgovorijo in da sami »določijo pogoje, ob katerih

delovni ljudje, ki z osebnim delom samostojno opravljajo umetniško ali drugo kulturno dejavnost, pri svojem delu uporabljajo družbena sredstva, način sodelovanja teh delovnih ljudi z organizacijami združenega dela, ki opravljajo založniško, umetniško in drugo podobno kulturno dejavnost in način in obseg sodelovanja teh delovnih ljudi v upravljanju teh delovnih organizacij in pri razpolaganju z rezultati skupno doseženega dohodka.«

Bilo bi pa vendarle prav, da bi že ustava sama jasneje povedala, kaj konkretno v samoupravni praksi pomeni »v načelu« in »v osnovi«.

6. V pravkar že citiranem 96. členu osnutka je kultura (in v njenih okvirih seve tudi gledališče) opredeljena kot dejavnost posebnega družbenega interesa. V tem členu je tudi določeno, da se denar za finansiranje kulture združuje s prostovoljnim samoupravnim sporazumevanjem ali z menjavo dela, kot je rečeno v 18. členu.

V tem členu in v celotnem 11. podpoglavju I. poglavja osnutka (Družbene dejavnosti, člani 94 do 100) je še zelo veliko nejasnega. Gre v glavnem za nadrobnosti, ki jih ne kaže posamično navajati. Posamezni člani so npr. tako glede na izrazoslovje kot glede na metodologijo obravnavanja neenotni in neuskklajeni. Tako so nekatere družbene dejavnosti »posebnega družbenega pomena«, druge »posebnega družbenega interesa«, pri nekaterih se med udeleženci samoupravnega sporazumevanja, s katerim se združuje denar za finansiranje vseh družbenih dejavnosti, navedene družbenopolitične skupnosti, pri drugih ne (tako pri kulturi npr. ne). Tu pa gre za bistveno razliko, kajti menjava dela je pri tistih, kjer so kot sofinancerji udeležene družbenopolitične skupnosti, posredna, pri drugih neposredna. Pri posredni menjavi dela je uveljavljeno načelo solidarnosti, pri neposredni menjavi dela pa sploh ne in gre torej tu v bistvu za malodane čisto tržno razmerje, čeprav so močni in odločilni kupci kolektivni (delovne organizacije), ki npr. s referendumom sklenejo, da bodo dali gledališču toliko in toliko denarja in sklep velja za vse ter svoj delež mora plačevati tudi tisti delavec, ki je glasoval proti in v gledališče sploh ne mara iti, se pravi, ne mara dobrine, ki jo je njegova delovna organizacija tudi z njegovim denarjem in zanj kupila. Individualni kupci, pa čeprav številni, lahko pokrijejo le sorazmerno majhen del polne ekonomske vrednosti vstopnic oziroma bruto proizvodnih stroškov posamezne gledališke predstave, še manj gledališča kot celote. Kako naj se tedaj v bodoče dejavnost kaže in kako naj se z ekonomsko-finančnega vidika učinkovito uresničuje v tem členu zapisani posebni družbeni interes za kulturo in kako ustavno načelo o enakosti ter enakopravnosti? Sicer pa: tudi najboljša ustava je le možnost in nam le daje možnost. Jamstvo dejanske in dejavne prenove ter izboljšanja pa je slejkoprej le visoko kulturen, zelo izobražen in strokovno kar najbolj izpopolnjen delavec. Sooblikovanje takega človeka pa je temeljni namen kulture.

L. Filipič

Cenjenim naročnikom in bralcem se opravičujemo zaradi rahle zakasnitve izida pričujoče številke. Vzroki so znani: pogosti izpadi električne energije v septembru, ki so prizadeli tudi delo v tiskarni.